

umělecké dílo, v němž se k jednotnému účinku spojily složka hudební a dramatická s komponentou scénografickou a výtvarnou. Jak bylo již ukázáno,⁵⁵ vychází toto dílo ideově ze stejných inspiračních zdrojů jako tvorba Karla Gustava Heracea a Konrada Adolpha von Albrecht, nebo jako konfety určené k ozdobě stolů korunovačních hostin. Je rovněž pravým výtvozem *císařského stylu*, což jasně ukazuje již název – citace osobní devízy Karla VI. *Constantia et Fortitudine* (Stálostí a silou). Svou formální strukturou se toto hudebnědramatické dílo od dobové operní produkce nikterak nelišilo. Zahajovala je předehra ve formě třívěté italské sinfonie, za níž následovala tři dějství, proložená třemi tanečními výstupy⁵⁶ a korunovaná v závěru holdovací licenzou, která směřovala na oslavenkyni Alžbětu Kristýnu. Jednotlivá dějství se stejně jako v ostatních soudobých operách dělí do scén (první dějství obsahuje 14, druhé 13 a třetí 10 scén), v nichž jsou podle tehdejších pravidel nositeli děje *secco* recitativy jednotlivých postav, následované *da capo* árií. Árie jedné z postav také většinu scén zakončuje a po ní daný protagonist odchází z jeviště. Některé formální i obsahové znaky, a ostatně také označení *fiesta teatrale per musica* na titulních listech libreta a partitury, poukazují ovšem na to, že nešlo o operu ve smyslu hudebního dramatu, nýbrž o holdovací divadelní slavnost s vloženým dramatickým dějem.⁵⁷ Ve své době však bylo dílo běžně nazýváno operou, a proto se také zde přidržíme tohoto označení – vzhledem k nastíněné obsahové mnohohrstevnosti opusu však vynecháme adjektivum „korunovační“, které reflektuje pouze jeden z aspektů díla, a nahradíme jej pojmem „slavnostní“, který nepochybně lépe vystihuje jeho holdovací ráz zaměřený jak na oslavu ctností nově korunovaného českého krále, tak na oslavu narozenin jeho manželky.

K obraznému vyjádření a komentování aktuální politické situace posloužila v případě opery *Costanza e Fortezza*, stejně jako při svatebních slavnostech v Drážďanech a v Mnichově, látka z dávné historie aktualizovaná příslušnými alegorickými postavami. Vzhledem k nesporným snahám reagovat na opery *Teofane* a *Adelaide* byla vybírána jistě pečlivě. Čerpala z raných dějin starověkého Říma.

NÁMĚT A DĚJ

Libretista Pietro Pariati sáhl po druhé knize *Dějín* (*Historiae ab Urbe Condita*) Tita Livia. Římský historik doby Augustovy zde popsal bouřlivé období konce vlády etruské královské dynastie Tarquiniovců v Římě, její následné vypuzení z města a nastolení republiky v čele s konzuly a senátem. Příčinou těchto státoprávních změn v městském státě byla hrůzovláda posledního člena tarquiniovského rodu Tarquinia Superba, kterou již Římané nechťeli dále snášet. Vyhnali proto panovníka i s celou rodinou a zřídili v Římě místo království republiku.⁵⁸ Tarquiniovců se podle Livia pokoušeli získat vládu v Římě zpět, a to s pomocí klusijského krále Porsenny.⁵⁹ Ten se svým vojskem vytáhl na Řím a pokoušel se dosadit Tarquiniovice zpátky na trůn násilím. Římané však dokázali obléhání odolat, Porsenna odtáhl s nepořízenou a Tarquiniovců museli zůstat ve vyhnanství. Časově spadá tento úsek římských dějin do doby mezi léty 510 až 508 př. Kr.

Liviův příběh o etruském obléhání Říma byl koncem 17. a v první polovině 18. století vděčným a oblíbeným námětem libretistů italských oper.⁶⁰ Roku 1710 se objevil též v repertoáru vídeňské dvorské hudebnědramatické produkce, a sice v opěře *Muzio Scaevola*, která byla v roce 1722, tedy pouhý rok před pražskou korunovací, u dvora reprizována.⁶¹ Námět použitý pro pražskou *fiestu teatrale* byl tedy dvorské společnosti a obecně i všem současníkům s klasickým vzděláním důvěrně známý. Vzhledem k výjimečné příležitosti dostal roku 1723 tento příběh poprvé a naposledy název *Costanza e Fortezza*, neboť děj měl pouze vytvořit prostor pro působení obou karolinských ctností. Také dramatická stránka ustoupila do pozadí, aby mohla vzniknout velkolepá divadelní slavnost s alegorickými výjevy.

V ději opery *Costanza e Fortezza* je zpracována závěrečná fáze Porsennova obléhání Říma a následný římský triumf. Ač to může znít podivně, nevystupují klíčové postavy děje přímo na jevišti, ale působí skrytě. Jsou to v prvé řadě obě karolinské a v souladu s dějem díla zároveň starořímské ctnosti, Stálost a Síla. Neméně významnou postavu představuje (taktéž skrytě působící) starořímská bohyně Vesta, jejíž narozeniny Římané v ději díla oslavují a již také vděčí za svůj konečný triumf nad Etrusky.⁶² Dalšími nadpřirozenými bytostmi, které ale již vystupují jako personifikace, jsou říční bůh Tiber (Tevere) a Génieus Říma (Genio di Roma). V příběhu dále figurují postavy Římanů, které libretista Pariati převzal od Tita Livia. V popředí stojí římský konzul Publius Valerius (Publio Valerio),⁶³ etruský král Porsenna a jako zástupce vypuzené dynastie syn posledního římského krále Tarquinia Superba Titus Tarquinius (Tito Tarquinio).⁶⁴ Dále se v ději objevují další u Livia doložené postavy statečných Římanů, Horatius Cocles (Orazio),⁶⁵ Mutius Scaevola (Muzio)⁶⁶ a římská dívka Cloelia (Clelia).⁶⁷ Jejich hrdinské činy vylíčil libretista přesně podle Liviova textu a učinil z nich hlavní dějové momenty díla. Přidal pouze postavy Erminia⁶⁸ a Valerie, dětí konzula Publia Valeria. S pomocí všech jmenovaných pozemských i nadpřirozených postav a na pozadí výše popsanych dějinných událostí potom rozehrál příběh o statečnosti, stálosti a síle Římanů a jejich konečném vítězství.

DĚJ OPERY

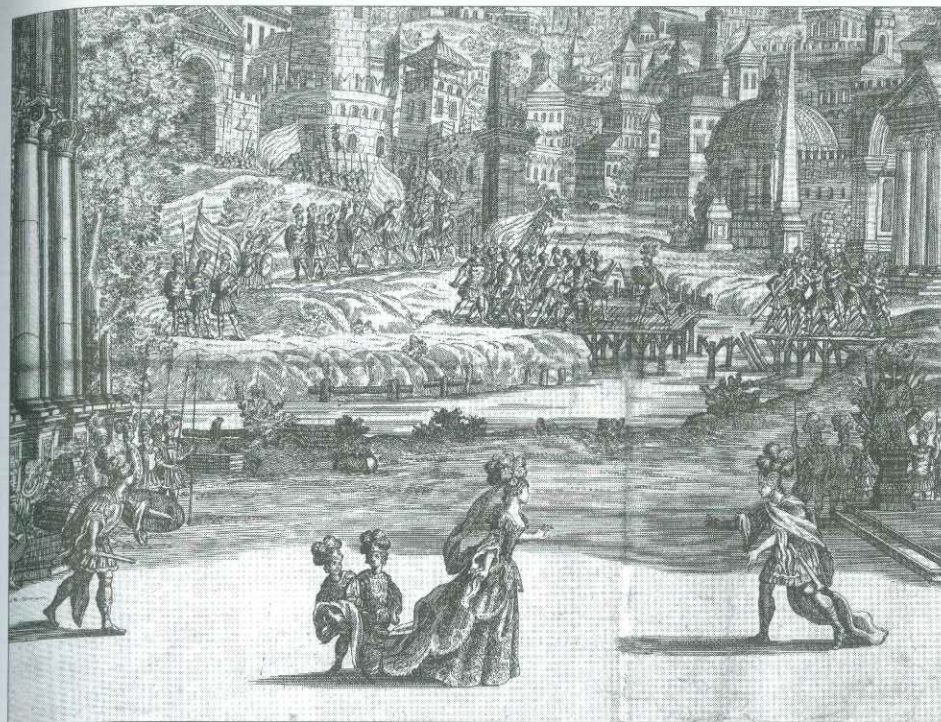
Příběh se začíná odvíjet v situaci, kdy je Řím obležen etruským vojskem, tábořícím na pahorku Janikulu. Scéna prvního dějství představuje krajinu v okolí Říma, kterou protéká řeka Tiber, tvořící pomyslnou dělicí čáru mezi oběma tábory. V popředí je vidět jediný most přes tuto řeku, zvaný *Ponte Sublicio*. Na jedné straně scény se tyčí nádherně vyzdobený chrám bohyně Vesty, za ním v dáli jsou patrné siluety města Říma. Na druhé straně je vidět rozbořený palác Tarquiniovců a vrch Janikulum obsazený etruským vojskem.

První dějství (kat. č. 9.D)

Vlastnímu ději předchází útok Etrusků na Janikulum, při kterém bylo zajato mnoho Římanů, mezi nimi i konzulův syn a dcera. Nyní se Etruskové chystají dobýt celý Řím. Po zaznění třívěté úvodní sinfonie s intrádami klarin a trubek následuje v prvních třech scénách prvního dějství prolog.⁶⁹ Na scénu vstupují etruský král Porsenna (Gaetano

Publio Valerio (Christoph Praun – bas). Radostně přivítá Erminia i Valerii, kteří mu tlumočí Porsennovu vůli: etruský král nezaútočí na Řím, pokud Tarquinio dosedne na trůn. Přítomné Římance Clelii vyřizují oba sourozenci od Tarquinia návrh k sňatku. Clelia (Anna d'Ambreville – mezzosoprán) je však zasnoubena s Římanem Oraziem a o Tarquiniovi nechce nic slyšet. Také Valeria doznává, že ji chce Porsenna učinit královnou Etrusků, což zabolí především jejího snoubence Muzia (Pietro Cassati – alt). Publio Valerio nejprve podlehe dojmům, že jeho děti přешly na stranu nepřítele, a chce je jakožto zrádce předat liktorům k potrestání. Valeria a Erminio jej i všechny ostatní přesvědčí o své stálosti i věrnosti Římu. Publio Valerio je hrdý na své děti, podmínky nepřátel podle očekávání neakceptuje a sám osvědčuje svou stálost tím, že posílá syna i dceru – k velké bolesti Muzia – zpět do zajetí. Erminio políbí otci ruku a odchází v doprovodu etruských strážů radostně do nepřátelského tábora, neboť takto smí alespoň osvědčit svou věrnost a získat slávu (árie *Lieto i'orno a mie catene*). Loučí se i Valeria. Odpustí Muziovi jeho předchozí pochybnosti stran své náklonnosti k Porsennovi a ujistí jej o své věrné lásce (árie *Pensa che fosti, e sei*). Po odchodu Erminia a Valerie si Muzio neodpustí výčitky vůči konzulovi, že nechal svou dceru odejít k Etruskům. Přestože i Publio Valerio želí odchodu svých dětí, myslí ve své stálosti především na blaho Říma (árie *Padre son, ma figlio a Roma*): „Jsem otcem, ale jsem též synem Říma, a věrného (stálého) v jeho službách i smrt mne spatří. Ať jsou v okovech mé děti, ale vlasti, ó surchovaní bozi, té necht' je zachována svoboda.“⁴⁸² Poté vyzve konzul Římány, aby s ním vešli do Vestina chrámu a oslavili její velký den. Po jeho odchodu zůstávají na jevišti Orazio (Francesco Borosini – tenor) a jeho snoubenka Clelia, kteří se snaží potěšit zdrceného Muzia. Ten se nehodlá smířit s tím, že Valeria je v Porsennově moci, a vnitřně rozpolcený mezi poslušností vůči konzulovi a láskou k jeho dceři začíná osnovat plán na její záchranu (árie *Farò, che per un poco*). Také Orazio vyjeví Clelii, když s ní zůstane sám, své obavy stran Tarquinia. Clelia jej ujišťuje o své věrné lásce, když vtom se náhle z etruského tábora ozve zvuk polnice. Etruské vojsko, vedené Tarquiniem, se chystá zaútočit na most. Orazio posílá Clelii do chrámu a sám spěchá k mostu. Na pomoc mu běží Muzio s římskými vojáky, Orazio jej však zadrží a pošle zpět chránit konzuly, vlast a Clelii. Chce se s Tarquiniem utkat sám. Pokleká na břeh řeky, prosí v krátkém doprovázeném recitativu boha Tiberu, aby nedovolil nepřátelům zneuctit jemu zasvěcený most, a posléze se vydává do boje. Na Cleliiny obavy, že jde bojovat zcela sám, odpovídá za doprovodu trubek a tympanů (arioso *Non è solo Orazio, no*), že s ním jdou Síla (*Fortezza*) a Sláva (*Gloria*), a po návratu jej budou následovat Pověst (*Fama*) a Vítězství (*Vittoria*). Římsští vojáci sledují Oraziův nerovný boj s Etruskou na mostě a zpívají o římské ctnosti, která se všeho odváží a všechno zmůže (sbor *De' Romani la virtù*). „Orazio sám? Jak marná a zpuřná to pýcha!“ neodpustí si na etruské straně mostu stojící Tarquinio. „Nač čekáš?“ opáčí Orazio, „Clelia je to a tam stojí trůn!“⁴⁸³ Během boje Orazio poručí Muziovi, aby pod ním nechal most strhnout. Muzio uposlechne a Orazio padá do řeky, následován etruskými šípy. Etrusští vojáci odsuzují Oraziovu pošetilou zbesilost, smělost a drzost, kterou nelze nazvat ctností ani udatností (sbor *E' furore o vanità*). Orazio však jejich útok odrazil a stržením mostu zabránil Etruskům v útoku na Řím. Z chrámu vychází konzul, který viděl Oraziův boj i pád do řeky, a velebí jeho statečnost. Pouze Clelia, která též všemu přihlížela, si zoufá nad ztrátou snoubence (árie *Non mi resta da sperar*). Záhy však přichází Muzio se zprávou, že Orazio byl podivuhodným způsobem zachráněn. Konzul připisuje tento zázrak bohyni Vestě a vyzývá salie,⁸⁴ kněze boha Marta, aby na její počest zpívali a tančili. Římané oslavují za zvuku trubek triumf velké bohyně (sbor *Gran Diva possente*). Tím končí první dějství a navazuje první taneční výstup.

Dramatický okamžik z I. dějství: Muzio sděluje Clelii zprávu o záchraně Orazia z vod Tiberu, výrěz z mědirytu Johanna II. van der Bruggen a Johanna Heinricha Martina podle Giuseppe Gallibieny (kat. č. 9.D)

Na scénu přicházejí saliové. V prvním tanci velebí bohyni Vestu (sbor *Per te più irato*). Za jejich zpěvu se na scéně objeví postava představující Římskou Stálost (*la Costanza Romana*) a přidává se k tanci. Její příchod komentují saliové a sbor římského lidu v dalším zpívaném tanci a předpovídají její triumf nad nepřáteli (sbor *Qui di Roma la Costanza*). Posléze vstupuje také postava znázorňující Etruskou Udatnost (*il Valor degli Etruschi*), ozbrojenou kopím. Ta bojuje s Římskou Stálostí a chce ji přemoci. Římská Stálost ji však odzbrojí a kopí jí zlomí. Její vítězství komentují přítomní Římané v menuetu slovy, že vytrvalostí lze odzbrojit zlobu osudu (sbor *Essa lieta e tranquilla*). Balet uzavírá opět taneční salie, oslavující Vestu (sbor *Per te più irato*). Tak je ještě jedenkrát, tentokrát v alegorickém pojetí, připomenut Oraziův triumf a zároveň již podruhé předpovězeno budoucí vítězství Římanů.

Druhé dějství (kat. č. 9.E)

Odehrává se v etruském vojenském táboře poblíž Říma. V popředí na obou stranách scény stojí dva skvostné stany patřící Porsennovi a Tarquiniovi.

Porsenna vycítá Tarquiniovi, že bez jeho vědomí zaútočil na most. Tarquinio se vmlouvá na svou netrpělivost. Je mrzutý, že se mu nedaří získat krásnou Clelii, což velmi pokořuje jeho hrdost a pýchu. Porsenna namítá, že ani jemu se nedaří získat Valerii, a i když ji má ve své moci, nechce toho zneužít: „Ctnost mě zavazuje ke ctnosti,⁴⁸⁵“ praví. Přesto hodlá Tarquiniovi vyjednáváním dopomoci k římskému trůnu. Tentokrát však chce

jednat osobně s konzulem, posílá proto jeho syna Erminia znovu do Říma. Ten odchází z etruského tábora s chvalozpěvem na Římany (árie *Vaghi al pari di ulivi e di palme*): „*Dychtívi stejně tak oliv jako palmových ratolestí, připraveni jsme k míru i k boji. Příjemný odpočinek neoslazuje naše duše ani je nepokoří únava nebo obtíže.*“⁸⁶ Etruskové musí převézt Erminia lodí na druhý břeh, neboť most byl při předchozím boji stržen. Porsenna doufá v úspěšné jednání s Publiem Valeriem, Tarquinio však stále považuje Římany za odbojné a drzé rebely, kterým by se nemělo ustupovat, a děsí se pomýšlení, že by nad ním měl triumfovat jeho sok Orazio. Porsenna mu doporučuje, aby si spíše než Clelie hleděl svého království, a nařizuje připravit oltář k zápalné oběti. Předtím se však má rozdat vojákům žold. Ti za to provolávají svému králi slávu s přáním, aby věčně žil, vládl a vítězil (sbor *Vivi eterna e vinci sempre*). Poté vchází Porsenna spolu s Tarquiniem a doprovodem do svého stanu. Začíná rozdělování žoldu.

Mezitím pronikl do etruského tábora nepozorovaně vetřelec. Je to Muzio, který chce vysvobodit svou Valerii z etruského zajetí. Oba snoubenci se setkávají. Valeria posílá Muzia pryč, ten však nechce odejít bez ní. Jako konzulova dcera mu proto dává jasně najevo, že se nehodlá zpronevěřit danému slovu a vůli otce, byť je to pro ni těžké: „*Snoubenkou jsem, ale předně dcerou,*“ odpovídá mu podobně jako její otec v prvním dějství.⁸⁷ Oba se spolu loučí (duet *Parto, ma forse / Vanne, bell idol mio*), Valeria slibuje Muziovi opětovné shledání a vybízí své srdce ke stálosti, on však již myslí na čin, který chce vykonat, a své srdce vybízí k síle. Obává se, že již Valerii více nespátí. Svár mezi ctností

Dramatický okamžik z II. dějství opery: V přítomnosti etruského krále Porsenny, Tarquinia a Valerie vkládá Muzio svoji pravici do obětního ohně, výřez z mědirytu Franze Ambrose a Christopha Dietela podle Giuseppea Galli-Bibieny (kat. č. 9.E)

a láskou působí utrpení oběma. Muzio předstírá odchod z tábora, sotva se však Valeria odvrátí, aby jej neviděla odcházet, vklouzne s dýkou v ruce do Porsennova stanu. Vtom vybíhá ze stanu rozlíčený Tarquinio a volá strážce. Muzio se pokusil zabít Porsennu, usmrtil však místo něj strážce pokladu rozdávacího žold a oblečeného podobně jako etruský král. Vzápětí byl atentátník dopaden. Muzio svůj čin nejprve chválí, ale poté co poznává vlastní omyl, trpce jej lituje. Porsenna nechává vraha odzbrojit, a když se dozví, kdo mu ukládal o život, obviní ze spoluúčasti i zajatcovu snoubenku Valerii. Ta vinu popírá. Etruský král usedá na trůn, aby vynesl nad Muziem rozsudek. Etruští vojáci žádají pro Muzia smrt (sbor *Morte, morte*), s čímž Porsenna souhlasí. Valeria chce zemřít se svým snoubencem. Muzio však Porsennu ujistí o tom, že ani jeho popravou si nezajistí delší život, neboť mnoho dalších Římanů přísahalo etruskému vládcovi smrt. Po marné snaze přinutit Muzia, aby prozradil jména spříseženců, si chce Porsenna vynutit doznání mučením. Muzio však sám vloží svou pravici do připraveného obětního ohně a trestá ji tak za to, že nezabila, koho měla. Za to sklídí Porsennův obdiv. Valeria přiskočí a ováže jeho spálenou ruku, oznamujíc Porsennovi, že bude stálá a silná, i když Muzio zemře (árie *Salda ho l'alma*). Etruský král obdivuje její stálost a sílu a přiznává, že by tyto ctnosti u ženy nečekal. Podle slov Muzia však k tomu, aby byl člověk silný, stačí pouze fakt, že je Římanem.⁸⁸

Přichází Erminio a ohlašuje příchod konzula do tábora. Porsenna sestupuje z trůnu, aby vzdal Publiu Valeriovi hold, čímž pobouří Tarquinia. Ten se s konzulem nechce ani setkat, natož jej poctit. Teprve až získá římský trůn a Clelii, může od něj Řím očekávat pocty jako od svého krále (árie *Con il Regno*). Odchází tedy do svého stanu. Porsenna nechává za zvuku trubek odnést obětní oltáře a odloží oběť na později. Do tábora přichází za doprovodu jezdců a liktorů konzul Publio Valerio a spolu s ním i Orazio, Clelia a další mladí vznešení Římané. Etruský král ponechává na konzulovi vnesení rozsudku nad obviněným Muziem. Ten až nyní prozrazuje, že kromě něj se ještě dalších tři statečných mladých Římanů zavázalo, že Porsennu sprovedí ze světa. Muzio byl pouze vylosován jako první. Publio Valerio přenechává soud etruskému králi. Ten, pohnut Muziovou stálostí a silou a též přímluvou Orazia a Clelie, daruje Muziovi život i svobodu. Konzul i všichni přítomní včetně etruských vojáků zpívají chvalozpěv na šlechtetného nepřítele, který nemá sobě rovného (sbor *Pari non ha di lui*). Začíná vyjednávání krále s konzulem o míru. Publio Valerio předává Porsennovi římské rukojmí určené losem, kteří mají setrvat v táboře do rozednění příštího dne, mezi nimi Orazia, Clelii a Muzia. Oznamuje, že do západu slunce římský senát rozhodne o přijetí či nepřijetí podmínek. Porsenna souhlasí, dává Římanům výměnou své rukojmí, přičemž zdůrazní, že by rád získal Valerii – pak by již míru nestálo nic v cestě. Vyjadřuje naději, že bůh lásky takto zvítězí nad bohem války (árie *Parmi già ch'io veggo amore*). Konzul však po Porsennově odchodu konstatuje, že dosažený mír musí být přijatelným pro Římany, jejich svobodu a důstojnost, jinak že promluví římské zbraně (árie *Prima che mai si abbassi*): „*Spíše než by se snížil do náruče zbabělosti, všechno snese ten, kdo baží po slávě. A pak ještě bude přihlížet, jak ztrácí všechno spíše než důstojnost, spíše nežli pověst.*“⁸⁹ Na scéně zůstávají Clelia, Orazio a Erminio, z pozadí je sleduje ukrytý Tarquinio. Orazio se obává, aby Clelia nepřipadla v zájmu míru Tarquiniovi; ona jej však ubezpečuje, že raději zemře, než by jej zradila, a to i v případě, že by se nakonec Tarquinio přece jen stal římským králem. Podobně jako předtím Valeria před Porsennou, i ona tak dosvědčuje svou stálost a odhodlanost (árie *Saprei morir*). Dříve než Clelia stačí odejít, vystoupí z úkrytu Tarquinio a ptá se jí, proč jej odmítá. Clelia mu tedy spolu s Oraziem a Erminiem prozradí, že mu chybí ctnost,

i když je z královské krve – postrádá královské ctnosti jako spravedlnost (*giustizia*) a soucit (*pietà*). Pyšný a neomalený Tarquinio Orazia i Erminia urazí a vše málem skončí soubojem. Tomu zabrání Porsenna, který přichází, aby konečně vykonal zápalnou oběť a pozval haruspiky⁹⁰ k věštbě. Tarquinio mu žaluje, že Orazio s Erminiem šarvátku začali. Porsenna si to vyloží po svém, přesto ale vyzve oba Římany, aby zanechali hněvu vůči Tarquiniovi. Orazio svolí, ale s výhrůžkou, že Tarquinio bude mít ještě možnost poznat sílu jeho meče (árie *Questo ferro*). Po Oraziově odchodu vyčítá Porsenna v přítomnosti Erminia a Clelie Tarquiniovi, že vyvolává roztržky, zatímco on usiluje o mír. Nastává chvíle obětování a na scénu vcházejí haruspikové, aby věštbou tlumočili vůli bohů. Všichni přítomní vyzývají v závěrečném sborovém výstupu Osud, aby jim byl příznivý stejně jako krásný den bohyně Vesty (sbor *Fausto a noi ci ascolti il Fato*).

Podobně jako předtím saliové, i haruspikové vykonávají svůj obřad zpěvem a tancem. Při prvním tanci (sarabandě) pozorují let orla a sokola na obloze⁹¹ (sbor *Il bel volo di quel aquila*): „*Krásný let tohoto orla, jenž se povznáší, aby si razil cestu vzduchem, nám praví, že ctnost bude provždy neporažená a svobodná. A ten sokol smělý a rychlý, který nemůže dosáhnout kořist, dokáže předpovědět, že na trůn nikdy nebude moci vstoupit pýcha.*“⁹² Během věštby se k haruspikům přidává tančící alegorická postava Láska k Slávě (*Amore della Gloria*). Haruspikové ji ve druhém tanci, kterým je gavota (sbor *Questi ch'or vien*), označují za tu, která hrdinům dává odvalu, a velebí ji i v následujícím bourée (sbor *Di quella egli*). Na scénu poté přichází další alegorická postava, Římská Síla (*la Fortezza Romana*), která tančí nejprve sama a poté s Láskou k Slávě, k čemuž haruspikové zpívají a tančí sarabandu (sbor *Della Gloria*). Poslední tanec, menuet (sbor *Cinta il crin*), následuje poté, co Láska k Slávě korunovala Římskou Sílu vavřínovým věncem. Haruspikové popisují své vidění: „*Se skrání ověncenou vavřínů vidíme zde Sílu, protože myrty si necení ani si nežádá pochybných květů.*“⁹³ Také z této věštby je zcela zřejmé, která ze znepřátelených stran bude triumfovat.

Třetí dějství (kat. č. 9.F)

Nastává noc⁹⁴ a na scéně se objevují bývalé královské zahrady Tarquiniovců na Etruským vrchu Janikulu. Za svitu měsíce míří Tarquinio, doprovázen skupinou vojáků, ke stanu Clelie. Je rozhodnut získat ji za každou cenu, aby se mu stala zárukou pro získání trůnu – a kdyby jej přece jen neuchvátil, bude mít alespoň Clelii. Vtom se Clelia objeví přímo před ním. Tarquinio ji bere za ruku a přemlouvá k odchodu do jeho stanu. Dívka se mu pokouší vytrhnout, a když se jí to nedaří, kleká si na kolena a prosí jej, aby odešel. Když jí chce Tarquinio zvednout ze země, vytrhne mu Clelia z pochvy meč a byla by na něj zaútočila, kdyby se znenadání neobjevil Erminio a nezabránil tomu. Cleliinu čest hodlá konzulův syn sám bránit v souboji, hrdá Římanka však odmítá vydat Tarquiniovi zpátky meč. Rozlíčený a uražený Tarquinio slibuje pomstu (árie *Cambia in fulmine mortale*) a odchází pryč. I Clelia chce odejít, prohlášujíc, že velkým činem dokáže svou statečnost a získá slávu. Erminio se jí marně vpytvává, co chce učinit, a když jí nabídne pomoc, Clelia odmítá. Nechce se s ním o svou budoucí slávu dělit a žádá jej, aby vyřídil Oraziovi, že jeho statečnost je i statečnost její a že i ona může osvědčit svou sílu bez cizí pomoci (árie *Con la scorta del maggior*). Erminio zůstává sám a obdivuje Cleliinu odhodlanost. Byl je do ní tajně zamilován, chce ji milovat beze vší touhy a naděje (árie *Per amar con più di fasto*).

Již skoro k ránu přichází do zahrad na Janikulu v doprovodu vojáků Porsenna, v nepravě dobrém rozpoložení. Dověděl se totiž, že někdo před chvílí pronikl do části tá-

bora vyhrazené pro stany vznešených římských dívek a utekl dříve, než mohl být dopaden. S Porsennou přichází i Muzio. V rozhovoru s ním vyjádří etruský král opět naději na dobrý výsledek mírových jednání, a především na získání ruky Valerie. Muzio jej však nepotěší: „*Zákony naší vlasti stojí proti tvému přání. Římské dcery nesmí dávat dědice cizím králům.*“⁹⁵ Vtom přichází sama Valeria, která spolu se sborem zahradníků prosí Jitřenku, aby rozhodla vůkol olivy míru a zažehnala tak válku (sólo a sbor *Sorga l'alba*). „*Proč žádáš nebesa o mír, který nám může dát tvá ruka?*“ ptá se jí Porsenna.⁹⁶ Konzulova dcera namítá, že žádá o mír důstojný pro Řím a že její ruka patří Muziovi (árie *A te il mio amor mi dà*). Raději by ji sama vložila do ohně jako její snoubenec, než by jej zradila. Porsenna znovu obdivuje její stálost v lásce. Náhle přichází Tarquinio a obviňuje též přichozícího Orazia ze zrady. Žaluje Porsennovi, že Clelia spolu s dalšími římskými dívkami v noci uprchla z etruského tábora a Orazio že jí v tom byl nápomocen. Porsenna nechává Orazia odzbrojit a prohlásí jej za vězně, dokud se vše nevysvětlí. O jeho osudu má rozhodnout až Publio Valerio. Orazio hájí svou nevinu (árie *Guarda Orazio*). Tarquinio obviňuje Římany z věrolomnosti. Muzio se jej ptá, proč chce tedy tomuto lidu vládnout, a připomíná neblahé činy Tarquiniovců, na něž si Římané dosud pamatují. Rovněž připomíná uchazeči o římský trůn, že království nikdy nezíská pýcha a bezbožnost, nýbrž spravedlivá mírnost (*giusta clemenza*), čistá nevinnost (*pura innocenza*) a zbožná dobrotivost (*pia bontà*) (árie *Mal brama il Regno*). Po tom, co dosud viděl a slyšel, přiznává Porsenna, že ve stálosti a síle Římanů začíná poznávat moc velké bohyně Vesty: „*Vážíš si stálosti a síly, jejíž triumfy předpověděla otcovská řeka. Oceňuji v ní bohyni, jež mne ochránila před smrtelným nebezpečím; a v ní se bojím nebe, jež pečuje o její ochranu.*“⁹⁷

Před rozedněním ohlašuje Erminio příchod konzula. Porsenna jej hodlá uvítat se všemi poctami. Odkládá veškerou pýchu a dodává si před setkáním odvahy, i když tuší, že jeho naděje stran Valerie nebudou naplněny (árie *Sia felice in me l'amor*). Je to již zcela jiný Porsenna než ten, který v prvním dějství za zvuku válečné trubky hrozil Římu zkázou. Když etruský král odchází, aby přivítal konzula, zpívají etruští vojáci o své touze po míru (sbor *Pace si brama*). Noc končí a začíná pomalu svítat. Na Janikul přichází Publio Valerio v doprovodu vznešených Římanů a přivádí s sebou také Clelii, která všem vyličí, jak spolu s dalšími Římankami uprchla z etruského tábora. Pod rouškou noci unikly dívky etruským strážím, dostaly se až dolů k řece Tiberu, tam vsedly na koně a přeplavily se na římský břeh. Když se ukáže, že jim přítom nepomáhal Orazio ani nikdo jiný, nezbyvá Porsennovi, než jejich čin upřímně obdivovat. Jen Valeria lituje, že se tohoto hrdinského činu také nezúčastnila, a nezískala tak ještě větší slávu. Erminio všem prozradí pravý důvod Cleliina útěku a poté, co Clelia předloží jako důkaz ukořistěný Tarquinioův meč, zprošťuje ji Porsenna vší viny a dává Tarquiniovi jasně najevo své hluboké opovření. Publio Valerio prohlašuje, že Římané jsou připraveni uzavřít mír, avšak na podmínky Etrusků, totiž na Porsennův sňatek s Valerií, vládu Tarquinia v Římě a jeho sňatek s Clelií, nehodlají přistoupit. Zato jsou připraveni bránit do posledního dechu svou svobodu: „*Poslední den naší svobody budiž i posledním dnem Říma. [...] Na tobě je, zda zvolíš mír či válku,*“⁹⁸ vzkazuje konzul Porsennovi vůli římského lidu a senátu a pokračuje (árie *Sei nocchier, che può*), „*Jsi jako lodivod, který se může, chce-li, uzavřít vlnitě přístavu, nebo zůstat v bouři. Neprávem a marně si pak naříká, jestliže horší mračno se objeví a ještě více jej trápí a sužuje.*“⁹⁹ Porsenna stojí před nelehkým rozhodnutím. Etrusští vojáci jej přemlouvají k uzavření míru a ke zřeknutí se Tarquinia, který není hoden jeho pomoci (sbor *Pace, Porsenna, pace*); římský vojáci naopak vyzývají za zvuku trubek konzula k boji (sbor *Guerra, Valerio, guerra*). Etruskové však opakují znovu svou výzvu k uzavření míru. Při jejich

zpěvu se na scéně objeví zahradní gloriety. Porsenna, který měl možnost poznat nezdolnost Římanů a nabytí úcty k bohyni Vestě, vyhovuje nakonec přání svých vojáků: „*Ano, chci mír. Ustupuji pokynům haruspiků, vašim bohům, vaší ctnosti a velké bohyni, jež chce vaše štěstí. Tě, obrací se Porsenna dále k Tarquiniovi, „na tomto trůnu tě chtěl spatřit můj soucit a pokrevní svazek, avšak spravedlnost, povinnost, zbraně a tvůj poklesek mění má přání.“ – „Toto je jeho trest,“* poznamenává nakonec směrem k Muziovi, „*avšak přece, smím-li se přimluvit, nechť jsou mu vráceny statky předků. Víím, že Řím, jako je silný a stálý, tak je také vždy velkomyslný,*“¹⁰⁰ uzavírá etruský král svou řeč. „*A dodej: je vděčný svým občanům i svým přátelům,*“ doplní jej Publio Valerio a své tvrzení hned dokládá činy: „*Tvé síle, Orazio, bude vztyčena socha na Sněmu.*“¹⁰¹ *Tvá stálost (k Muziovi) bude odměněna rozsáhlými pozemky, tvá statečnost (ke Clelii) jezdeckou sochou na posvátné cestě a na tvé prosby, ó králi, vrátí naše státní pokladna Titovi vše, co patří rodu Tarquiniovi.*“¹⁰² – „*Je třeba podrobit se osudu,*“ konstatuje suše poražený Tarquinio.¹⁰³ Porsenna se prohlašuje za přítele Římanů a všichni se společně radují z nabytého míru. Etruský král poté uzavírá svou řeč slovy: „*Ustupuji, avšak s pýchou, že – zvítězím nad láskou a hněvem – od vás se učím cti být silný a stálý. Nechť nyní přijde Génius etruský vzdát hold Géniovi Říma a coby poražený přizná vůleži, že v Římě i jinde jeho vznešení hrdinové prokazují jasnou záři svých předností stálost a sílu.*“¹⁰⁴ Závěrečné zvolání o stálosti a síle vznešených hrdinů (*Fan Costanza e Fortezza i sommi Eroi*) po něm všichni přítomní zopakují. Třetí dějství uzavírá sborový výstup, oslavující Římského Génia, jemuž mají být vztyčeny oblouky a trofeje (sbor *Al Roman Genio invitto*).

Licenza (kat. č. 9.G)

Následuje závěrečná holdovací licenza. Gloriet, který se objevil na scéně za zpěvu etruských vojáků, se promění ve vítězný oblouk, nad nímž trůní Génius Říma (Gaetano Borghi – tenor) a spolu s ním římstí bohové Penáti.¹⁰⁵ „*Hle, oblouky a trofeje,*“ ukazuje Génius, „*avšak já je podstupuji vznešené bohyni, jíž vzdávají pocty a oběti s úctou lásku a s horlivostí víra. Té, před níž se sklání pokorný Génius a jež obmouje spolu s nádherou svého rodného dne v Penátech Latia jásoť a blaho. Dovol, Čechie slovnatná, abych jménem Latia a jménem Říma tě dnes označoval a tleskal skrze nádheru druhých nádheře tvé. Raduj se, blažená, z božského štěstí, jehož jsi hodna, a vzdávej svým bohům hold tak věčný, jako je věčná pověst o tvé slávě.*“ „*A ty, paní královská,*“ obrací se Génius na Alžbětu Kristýnu sedící v parteru, „*vznešená paní, již urozenější a slavnější nežli bohyně činí velikost a ctnost, ježto je tvojí zásluhou, že se děsí každé chvály, dovol mi, abych osměliv se vůči tvému velikému světlu, je naznačil alespoň částečně: a takto, když hovořím o Vestě, ukázal Elisiu.*“¹⁰⁶ A pokračuje (árie *Tal tu sei*): „*Taková jsi, že nedostačuje lidská mysl, aby tě chválila, a jestliže po tom touží, touží marně. Avšak když tě představí jako bohyni, více se ti chvála vyrovná a její smělost je méně rouhavá.*“¹⁰⁷

Ke Géniovi holdu císařovně se přidávají i všichni přítomní (sbor *Grande Augusta*): „*Vznešená Augusto, k tvým narozeninám nesmrtelným nechť Řím vztyčuje oblouky a trofeje. A tleskají návratu takového dne Penáti, vládní bohové.*“¹⁰⁸ Penáti se poté představí v závěrečném zpívaném baletu oslavujícím mír. Během tance a zpěvu vystoupí společně dvě alegorické postavy, Lásky k Míru (*l'Amor della Pace*) a Veřejné Blaha (*la Pubblica Felicità*), tančí mezi Penátami a poté i samy. Římané je vítají (sbor *Godì Roma*): „*Jásej, Říme, k tobě přichází moudrá Lásky k Míru spolu s tvým Blahem. Od Vesty máš toto veliké dobro. Lásky je darem její přízně, Blaha je darem její dobroty.*“¹⁰⁹ Celé představení graduje závěrečným sborem, za zvuku kompletního orchestru včetně trubek a klarin, se slovy adresovanými císařovně: „*Vestu velebí ústa, avšak Elisiu uctívá srdce. A Římu je vzdávána chvála, avšak oslavuje se v něm sláva a jas Prahy, jejího královského sídla.*“¹¹⁰

Pohyblivý gloriety ze závěrečné části III. dějství opery *Costanza e Fortezza*, ukryvající tanečnický a zpěvácký představitel Génia Říma, detail z mědirytu Franze Ambrose a Christopha Dietela podle Giuseppe Gallibieny (kat. č. 9.G)

Pro reprízu díla dne 2. září byl v licenze pozměněn text Géniovy árie *Tal tu sei* a navazujícího sboru, který tentokrát neoslavoval Alžbětu Kristýnu, ale Karla VI. jako nastávajícího českého krále: „*Takový jsi, že svými zásluhami a ctnostmi dáváš svým královstvím naději a srochované blaho. A stavíš-li na odiv své přednosti, vyučuješ hrdiny slávy a zákony učíš vládnout.*“ Sbor se připojuje: „*Vznešený Augusto, tvým korunám již radostný svět přináší oblouky a trofeje. A vzdávají chválu závazku tvého království Penáti, vládní bohové.*“ V následujících tancích Penátů zůstal text nezměněn, pouze v závěrečném menuetu není srdcem uctívána Elisa, nýbrž Karel.¹¹¹

DĚJ OPERY VE SVĚTLE DOBOVÝCH POLITICKÝCH SOUVISLOSTÍ – POSTAVY A JEJICH INTERPRETACE

Až v závěru licenzy tedy zaznívá jméno oslavenkyně, respektive oslavence a celý příběh je vztažen na České království s jeho hlavním městem Prahou. Tak o opeře psaly záhy po premiéře i *Pražské poštovské noviny*, přinášející doslovný překlad části závěrečné licenzy.¹¹² Teprve na základě porozumění tomuto podobenství je možné analyzovat děj díla a zasadit jej do širších dobových politických souvislostí. Že nejde o samozřejmost, ukazují někdy dosti kuriózní novodobé interpretace Pariatiho libreta. Rakouský muziko-